

Deusone in regione Francorum ⁽¹⁾

Prof. Ch. Verlinden, die op zo voortreffelijke wijze het klassieke schema van het vooruitdringen der Franken in ons land heeft gewijzigd ⁽²⁾, heeft in een kortere bijdrage onderzocht, waar zich « Deusone », dat in of omstreeks 373 wordt vermeld als liggende « in regione Francorum » ⁽³⁾, bevond. Het hoeft nauwelijks te worden onderstreept, welk belang een dergelijke identificatie biedt, aangezien ze met een passage van Ammianus Marcellinus ⁽⁴⁾ de enige aanwijzing is over de woonplaats van de Salische Franken vóór de tijd waarop men ze in de Scheldevallei opnieuw aantreft, diep in de 5^e eeuw. De argumentatie van Prof. Verlinden, zelf een historicus, is ten dele historisch, ten dele toponymisch. Men zal het een toponymist niet kwalijk nemen, dat hij het probleem van zijn standpunt uit opnieuw ter hand neemt.

Begrijpelijkerwijze zeer bondig, willen wij eerst enkele historische aspecten nader onderzoeken. Prof. Verlinden's redenering is als volgt: Deuso zou linguïstisch kunnen Doesburg zijn, indien het historisch vaststond dat Deuso eerder in Gelderland dan wel elders zou gelegen zijn. Om nu dit laatste aanneembaar te maken, steunt de Gentse hoogleraar eerst op de godsdienstgeschiedenis: de Herculesverering is specifiek Nederrijns, en een aantal inschriften wijzen op het bestaan van een Herculesverering te Deuso. En ten tweede wordt bij Jordanes, die insgelijks de slag bij Deuso zou vermelden, gezegd dat die vijandelijkheden plaats hadden « Reni in limbo » ⁽⁵⁾, op de oever van de Rijn.

De tekst van Jordanes is dus wel heel belangrijk, doch het wil ons voorkomen dat die hier juist niet in aanmerking komt. Uit het ver-

(1) Aan Professor Dr. J. Dhondt, om zijn uitvoerige inlichtingen op historisch gebied, onze oprechte dank.

(2) *De Franken en Aetius*, in *Bijdragen voor de Geschiedenis der Nederlanden*, I, 1946.

(3) *Deusone in regione Francorum*, in *Hand. Kon. Comm. Top. Dial.* XX, 1946, blz. 63-86.

(4) Uitg. CLARK.

(5) Uitg. MOMMSEN, *M. G. H. Auct. Ant.* V blz. 39.

volg van de passage « ... movit procinctum, sed apoplexia subito et sanguinis eruptione Brigitione (Trimmer, in Hongarije) defunctus est », blijkt immers dat het hier helemaal niet gaat om die zelfde expeditie van Valentinianus, tijdens dewelke de Saksen te Deusone verslagen werden. Daaruit volgt dat het enige uitdrukkelijke tekstargument dat Deusone met de Rijn verbindt, wegvalt. Meer nog, een tweede tekstargument vervalt : Orosius vertelt, dat de slag werd geleverd « in ipsis Francorum finibus » (1). Met de tekst van Jordanes gecombineerd zou dit betekenen, dat de grens tussen Franken en Saksen waarop hier bedoeld wordt, de Rijn was, wat desnoods op de trouwens niet zeer vaststaande grens tussen Saksen en Chamavische Franken, dat is de Oude IJssel, zou kunnen slaan. Dit zou een kostbare vingerwijzing kunnen zijn voor de localisatie van Deusone, indien het thans niet duidelijk was, dat niets bewijst dat met de hier vermelde « Francorum fines » een Rijn grens werd bedoeld ! Dan nog laten wij buiten beschouwing, of met « in ipsis Francorum finibus » bij Orosius, iets anders bedoeld is dan een eenvoudige parafrase van « in regione Francorum » uit zijn bron Hieronymus, iets wat reeds op zichzelf hoogstwaarschijnlijk voorkomt.

Met andere woorden, valt de historische bewijsvoering, voor zover ze op de teksten van Ammianus en Jordanes steunt, weg, en blijft slechts over het argument getrokken uit de godsdienstgeschiedenis, meer bepaald de Herculescultus.

Welnu, het feit dat de Herculescultus overwegend in Nederrijns gebied wordt teruggevonden, kan zeker geen bindende gevolgtrekkingen toelaten. Het scheidt niet meer dan een zekere vage geografische waarschijnlijkheid, die alleen tegen het toponymisch argument niet kan opwegen. Wat meer is, de voor het Nederrijng gebied specifieke Herculesverering, waarop dan gans de bewijsvoering nog steunt, is niet die van Hercules Deusoniensis, maar wel van Hercules Magusanus (2).

Tegenover de identificatie van Deusone met Doesburg in Gelderland, stellen wij die met Diesen in Noord-Brabant. Dat dit laatste « in Francorum finibus » kan gelegen zijn, is zeker. Immers, de Salische

(1) Uitg. ZANGEMEISTER, *Corp. SS. eccl. lat.* V, blz. 513.

(2) VERLINDEN, *Deusone*, blz. 74-77.

Franken, die zich met toestemming van Julianus hadden gevestigd « apud Toxiandriam locum », zullen wel hoogstwaarschijnlijk als noordergrens de benedenloop der Maas hebben gehad. Dat daar een Herculesverering kon bestaan, in een gebied zo nabij de eigenlijke Nederrijn, is zeker niet a priori te verwerpen. En thans zullen we trachten aan te tonen, dat een identificatie met Diesen linguïstisch heel wat meer voor de hand ligt dan die met Doesburg.

De fundamentele fout, die men telkens weer begaan heeft, is, naar het voorbeeld van de zwakke persoonsnamen (gelatiniseerd paradigma: *Aldo, Aldonis, Aldoni, Aldonem, Aldone*), uit een zozegde ablatief *Deusone* een nominatief *Deuso* gereconstrueerd te hebben. Op grond van dezelfde analogie hebben sommige geleerden ook voor *Elnone* een nominatief *Elno* verzonnen. Dit hypothetische *Deuso* zocht men dan in *Duisburg* of *Doesburg*, wat a priori nog zo kwaad niet was, of schakelde men gelijk met *Diest* of *Deinze*, hetgeen taalkundige onzin is.

Uit een lijst van de *-one*-namen blijkt dat een nom. *-o* niet voorkomt. De meest representatieve (want vroegst overgeleverde) voorbeelden te onzent zijn :

DE USONE: 260-267 *Hercules Deusoniensis* op munten (1); 379-80 *Deusone* bij de H. Hieronymus; 7e eeuw *Diosone* bij de pseudo-Fredegarius, naar Hieronymus (2). Hieruit, met Waalse

(1) *Dieuseniensis*, door één van de uitgevers op munten van Carausius gelezen, terwijl de andere uitgevers *Deuseniensis* hebben, is taalkundig onbestaanbaar. Dat deze *i* in verband zou staan met de *i* in *Diosone*, zoals Verlinden vermoedt, is taalkundig onmogelijk.

Op blz. 76 staat Verlinden ten onrechte sceptisch tegenover de Keltische etymologie door J. de Vries aan (*Hercules*) *Magusanus* gegeven en ziet hij in het feit dat De Vries Keltisch *magos* verklaart als « veld », Jullian als « markt », « een bewijs te meer van de zwakke bewijskracht van vele keltische of pseudokeltische taalkundige elementen in etymologische verklaringen ». Biedt echter de betekensevolutie van Nl. *plein* « vlakte, veld » > « openbare plaats in stad of dorp » niet een parallel van Keltisch *magos* « vlakte » > « markt »? Waarom zou in de streek aan de Beneden-Rijn, waar er toch op zijn minst Keltische invloed was, naast en vóór *Noviomagos* « nieuwe markt » (= Nijmegen) niet een *Magos* « de Markt » geweest zijn, waarnaar onze *Hercules Magusanus* genoemd werd? En is het onderscheid, dat Verlinden maakt tussen plaatsnaam en soortnaam, niet te streng: alle plaatsnamen zijn toch oorspronkelijk soortnamen geweest?

(2) VERLINDEN, *op. cit.*

klankontwikkeling, *Dison* bij Verviers (met lange *i*) (4); met Nederlandse klankontwikkeling, *Diesen* in Noord-Brabant (*eu > ie*, want er is geen umlautfactor in de volgende lettergreep): 712 copie 1191 *Deosne*, 726 copie 1191 *Diosna*, 780-81 copie 1191 *Dissena* (2).

ELNONE (= Saint-Amand-les-Eaux; excerpten nog onvolledig): ± 640, verschillende copieën: *palus Elnonis*: Vita S. Columbani, auctore Iona, uitg. B. Krusch, M.G.H., Merov. IV, p.62; eerste kwart 8^e eeuw, verschillende copieën: *monasterium cui vocabulum maiores indidere Helnonem... in loco cui vocabulum est Helnone*: Vita Amandi I, uitg. Krusch, M.G.H., Merov. V, pp. 448-449; 751-68, verschillende copieën: *monasterium quod vocatum est Elnon*: Vita Erminonis, uitg. W. Levison, ib. VI, p. 469; 847, copie ± 1300, *Elnone*: L 12 H 1, n° 135; 850-872, verschillende copieën: *Elnone coenobio aedificato* (abl.) ... *in coenobio a se aedificato, cui ex nomine fluvioi ibi decurrentis Helnonis vocabulum haesit*: Vita Amandi II auctore Milone, uitg. Krusch, ib. V, pp. 451 en 471; 871, copie ± 1300, *super Helnonem fluium*: L 12 H 1, n° 139.

CAMBRON (arr. Mons, kanton Lens): s. d. (± 751) *Cambrione*: Pa K 4/6; 775 *Cambrione*: Pa K 6/6; 861 *Cambaronna*: Pa K 13/4; s. d. (± 1153) *Camberone*: Y C; 1153 *Camberon*: Y C; 1161 *Cambron*: Y C; 1163 *Camberon*: Y C; 1167 *Camberon*: S D 457; 1170 *Camberonensis*: Y C.

CAVRON (arr. Montreuil, kanton Hesdin, en in 799 de aldaar voorbijvloeiende Planquette): 799, copie 962 waarvan 3 copieën (12^e e., 1775 en kort na 1775): *super fluuio Capriuno*: Bo 146 f° 25r^o, O 803 I n° 24 en O 815 p. 100; 1148 *Caurone*: Pa K 23/15 (6); 1187 *Cauron*: L B 4315/146646.

Wij hebben te doen met Keltische waternamen; naast *-one* komt ook *-ona* als suffix voor (zie boven reeds bij *Cambron*). Voorbeelden:

BEBRONA: leidde in Wallonië tot *Biesme*, *Bièvène*, *Berwinne*, enz., in Vlaanderen tot *Bever*, *Bevere*, *Beveren*. B. v.:

Biesme (bijrivier van de Samber te Auvelais en ook vroegere naam van het daaraan gelegen Fosses): 2e helft 7e e. of 8e e., copie 10e e.: *in uilla quae ex nomine fluminis decurrentis nuncupatur Bebrona*: Additamentum Nivialense de Foilnano, P L 2768A, 72 r°; 10e e., copie 10e e.: *super fluuiolum qui Beuerna dicitur*: Vita S.

(1) Cf. *Teuledum > Tilleur*, *Viosato > Visé*, enz., telkens met lange *i*.

(2) C. WAMPACH, *Geschichte der Grundherrschaft Echternach im Frühmittelalter*, II: *Quellenband* (Luxemburg 1930), blzz. 52, 96, 148.

Foillani, Xr 18653-57, 19v^o; *qui Beruenna dicitur*: zelfde vita, copie 11e e., 0 791, 65r^o.

Beveren aan de Leie (arr. Kortrijk, kanton Harelbeke): 966, *Beuerna*: X M 3; 1038 id.: C SP II 3; 1140 id.: G SP 228.

MATRONA: hieruit in Frankrijk de naam van de Marne en bij ons het dorp Mater (arr. en kanton Oudenaarde): s. d. (11^e e.) copie ± 1060 *Materna*: G LT 96v^o; 1108 id.: G SP 179 (1).

Het grondwoord is hetzij een soortnaam (b. v. *kapros* « geit », dus *Caprone* « geitenrivier », *bebros* « bever », dus *Bebrona* « beverrivier », *mater* « moeder », dus « moederrivier »), hetzij een reeds bestaande waternaam (b. v. *Elnone* bij *Elna*, thans *Liane*, in Pas-de-Calais). *Deusone* zal wel tot de laatste reeks behoren; cf. *Düssel*, waaraan *Düsseldorf*, uit *Deusila* « kleine Deusa ». Het grondwoord is blijkbaar Keltisch *dewisa: *dewos* « god » + *isa*, suffix in waternamen, dus « goddelijke rivier », te vergelijken met *Dewonante* (Dinant) « heilig dal ». De aldaar vereerde godheid zal niemand anders dan de ons reeds bekende *Hercules Deusontiensis* geweest zijn.

Vermits de evolutie *Deusone* > 1. *Diesen* normaal is, zal *Deusone* de Keltische naam geweest zijn van de rivier waaraan *Diesen* ligt en welke thans *Aa* heet (Germaans *ahwa* « water ») (2). Dat een waterloop zijn naam afstaat aan het voornaamste daaraan gelegen dorp en soms zelf later herdoopt wordt, is een van de meest bekende verschijnselen in de toponymie. *Deusone*, waar in 373 de veldslag plaats had, zou dus *Diesen* zijn (3).

(1) De excerpten komen, in de mate van het mogelijke, uit originele documenten. Gebruikte sigels: Bo = Stadsbibliotheek Boulogne; C = Sint-Baafskathedraal Gent; G = Rijksarchief Gent (LT = Liber Traditionum Sancti Petri; SP = Sint-Pieters); L = Departementaal Archief Rijsel; O = Stadsbibliotheek Sint-Omaars; P = Nationale Bibliotheek te Parijs (L = Fonds Latin); Pa = Nationaal Archief te Parijs; S = Seminarie Brugge (D = Ter Duinen); X: Algemeen Rijksarchief te Brussel (M = Museum); Xr = Koninklijke Bibliotheek te Brussel; Y = Aartsbisschoppelijk Archief te Mechelen (: = Cambron).

(2) Het stuk *Aa* tussen 's-Hertogenbosch en de Maas heet thans nog *Dieze*: *Lijst van Aardrijkskundige Namen van Nederland*, Leiden 1936, blz. 75.

Ook in Pas-de-Calais kwam *Aa* in de plaats van Keltisch *Agniona*.

(3) Het is echter niet uitgesloten dat er meer dan één *Diesen* was. Cf. *Braine-l'Alleud*, *Wauthier-Braine* en *Braine-le-Château*, aan een bijrivier van de *Sennette*, en *Braine-le-Comte* aan een bijrivier van de *Zenne*. In 966 wordt zelfs de *Zenne Braine* genoemd (*Bruoessella supra fluvium Brania*).